
SINTAKSINIŲ STRUKTŪRŲ KONKURENCIJOS ATVEJAI DOKUMENTŲ KALBOJE

Rasuolė Vladarskienė

*Lietuvių kalbos institutas, Vileišio g. 5, LT-2055 Vilnius, Lietuva
el. paštas rasuole@lki.lt*

Kalbos priemonių konkurencija – tai santykis tarp kelių kalbos vienetų, turinčių tą pačią ar panašią reikšmę, iš kurių šnekos akto metu pasirenkamas vienas. Šis reiškinys artimai susijęs su kalbos vienetų sinonimiškumu (dažniausiai konkuruoja sinonimai). Konkurentai gali būti bet kurie kalbos vienetai: žodžiai, žodžių junginiai, sintaksinės struktūros, sakiniai. Čekų kalbininkas Milanas Jelínekas konkurenciją pagrindė kaip lingvistinės stilistikos principą (Jelínek, 1974: 54). Lietuvių stilistikos tyrimams šį principą taiko Kazimieras Župerka (Župerka, 1995). Tačiau kalbos priemonių konkurencija svarbi ne tik stilistikos požiūriu. Žodis *konkurencija* „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (2000: 324) apibūdinamas kaip varžymasis dėl pirmavimo. Taigi kalbos priemonių konkurenciją galima išivaizduoti kaip kelių panašios reikšmės kalbos vienetų varžybas: dažniau dėl kokių nors priežasčių pasirenkami konkurentai į šalį nustumia savo varžovus, kurie retai tevartojami gali būti visai pamiršti. Konkurencijos santykiais grindžiama kalbos kaita. Konkurentais galima vadinti ir norminius bei nenorminius kalbos variantus, ir svetimybes bei jų atitikmenis, ir terminų sinonimijos atvejus.

Šio straipsnio tikslas – parodyti kalbos priemonių konkurencijos veikimo principą ir rezultatą dokumentų kalboje. Bus apsiribota tik sintaksinių struktūrų konkurencija.

Dokumentuose kalbos vienetų sinonimiškumas yra nepageidautinas. Dokumentams būdingas standartiškumas, kai toms pačioms sąvokoms žymėti ar tipiškomis situacijoms nusakyti vartojamos tos pačios raiškos priemonės. Santykiai, kurie susidaro tarp panašią reikšmę turinčių dokumentų kalbos sintaksinių struktūrų (sintaksinių sinonimų), yra konkurenciniai: viena sintaksinė struktūra tampa vyraujanti ir ją galima apibūdinti kaip dokumentų kalbos štampą.

Lietuvių administracinė kalba dar nėra pasiekusi tokio standartiškumo lygmens kaip kalbos, turinčios kelių amžių senumo administracinės kalbos tradicijas, pavyzdžiui, anglų, vokiečių, prancūzų, rusų. Jose nebe tokios svarbios lietuvių dokumentų kūrėjams aktualios problemos: kokią žodį, žodžių junginį ar konstrukciją pasirinkti, kadangi visi žino, kokią formuluotę vartoti konkrečiu atveju. Šiuo metu lietuvių

dokumentų kalboje, atsižvelgiant į šios kalbos vartojimo srities ypatumus, kaip tik vyksta kalbos vienetų atrankos procesas, kurį galima apibūdinti kaip sintaksinių (ir ne tik) priemonių konkurenciją. Kai kurioms sintaksinėms struktūroms tapti šampais, t. y. nukonkuruoti panašios reikšmės struktūras, padeda dokumentų kūrėjai: rengiami dokumentų šablonai su jau įrašytomis formuluotėmis ir paliktomis tuščiomis vietomis kintamajai informacijai (pavardėms, terminams, konkrečioms darbams) įrašyti, pavyzdžiui, atliktų darbų priėmimo aktas, transporto priemonės priverstinio nuvežimo aktas, darbo sutartis, telekomunikacijų paslaugų sutartis, prašymas išduoti muitinės sandėlio steigimo liudijimą, prašymas Lietuvos Respublikos civilinės aviacijos direkcijai išduoti įrenginių registravimo pažymėjimą, produktų saugos įstatymo pažeidimo protokolas, įvairūs pažymėjimai, licencijos, sertifikatai ir pan. Kai kuriuos tokius dokumentų šablonus susikuria institucija savo vidaus reikmėms, o kitus, platesnio pobūdžio, kaip tipišką pavyzdį patvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Tokių dokumentų teksto formuluotės paprastai tampa šampais.

Kitas dokumentų šampų atsiradimo būdas – natūralus kalbos kitimo procesas, kai iš kalbos išgalių lobyno atsirenkamos labiausiai šios kalbos vartojimo srities ypatumus atitinkančios sintaksinės struktūros (kalbos priemonių konkurencija).

Vienas iš šio proceso pavyzdžių yra tokių sintaksinių konkurentų eilė: šalutinio sakinio dėmuo (*kai / jei senatas pritaria*) – padalyvinė (su būtojo kartinio laiko padalyviu) konstrukcija (*senatui pritarus*) – dalyvinė (padalyvinė) konstrukcija su veiksmažodiniu daiktavardžiu (*gavęs (gavus) senato pritarimą*) – veiksmažodinio daiktavardžio įnagininko ir subjekto kilmininko junginys (*senato pritarimu*). Šių sintaksinių struktūrų reikšmės šiek tiek skiriasi, tačiau kiekviena iš jų gali būti pasirinkta tipiškai situacijai, kai pasakomi du veiksmi, kurių vienas eina po kito ir suteikia pagrindą vykti antrajam veiksmui, žymėti.

Tyrimas, kurio tikslas išaiškinti šios konkurentų eilės vyraujančią struktūrą, atliktas lyginant 15 aukštųjų mokyklų (universitetų ir akademijų) statutus. Reikia pažymėti, kad ir šiuo atveju statutai buvo rengti pagal bendrus nurodymus, tačiau turinio, bet ne formos, todėl statutuose pavartotų sintaksinių struktūrų lyginimas, kai nustatomi tie patys dalykai, leistų susidaryti bent apytikrą sintaksinių priemonių konkurencijos vaizdą. Statuto parašymo laikas taip pat turėjo įtakos sintaksinių struktūrų pasirinkimui. Dauguma tirtų statutų parašyti 1999–2000 metais (10 statutų), likusieji – 1990–1995 metais.

Paprastai konkrečiu atveju konkuruoja ne visos struktūros iš pateiktos konkurentų eilės, o kelios; kokios struktūros konkuruoja, turi įtakos ir jas sudarančių žodžių reikšmė. Štai keletas šios sintaksinių konkurentų eilės pavyzdžių:

Senato nutarimai ir rektoriaus įsakymai sustabdomi arba atšaukiami, kai jiems pritaria ne mažiau 2/3 Senato narių (LVA) – Senatui pritarus, jį [direktorių] tvirtina rektorius (LTU) – Universiteto akademinės bendruomenės susirinkimus svarbiems Universiteto veiklos klausimams aptarti šaukia Senatas 2/3 narių pritarimu (KMU);

Ši nuostata netaikoma gaunantiems valstybinę kario pensiją asmenims, kurie priimami tik krašto apsaugos ministrui sutikus (LKA) – Keisti Universiteto teritorijos ribas ar pastatų priklausomybę gali tik Vyriausybė, gavusi Universiteto senato sutikimą (ŠU, VDU, VPU) – Keisti Akademijos teritorijos ribas ar pastatų priklausomybę gali tik Vyriausybė Akademijos senato sutikimu (LKKA, LVA);

Jeį Senatas nesutinka, teritorijos ribas ar pastatų priklausomybę gali keisti tik Seimas (ŠU, KMU, LKKA, LVA) – *Senatui nesutikus, teritorijos ribas ar pastatų priklausomybę gali keisti tik Seimas* (KTU) – *Jeį tokio sutikimo nėra, Vyriausybės teikimu sprendimą priima Lietuvos Respublikos Seimas* (KU);

Neeilinis Senato posėdis turi būti šaukiamas, kai to reikalauja ne mažiau kaip trečdalis Senato narių (KTU, KMU, LVA) – *Senatas vykdo šias pagrindines funkcijas [...] rektoriaus iniciatyva ar pareikalavus 1/3 Universiteto mokslininkų šaukia mokslininkų susirinkimą svarbiems Universiteto veiklos klausimams aptarti* (LTU) – *Susirinkimas kviečiamas Senato iniciatyva arba ne mažiau kaip 1/3 Universiteto mokslininkų reikalavimu* (KU);

Prorektorijų kandidatūras iš Akademijoje pagrindines pareigas einančių mokslininkų siūlo rektorius, tvirtina Senatas (LVA) – *Fakulteto taryba [...] dekanui pasiūlius arba tarybos iniciatyva atšaukia prodekanus* (VPU) – *Senatas [...] slaptu balsavimu paprasta balsų dauguma tvirtina rektoriaus pasiūlytus prorektorius* (VDA) – *Fakulteto taryba atlieka šias funkcijas [...] dekanu siūlymu tvirtina ir atšaukia prodekanus* (KTU).

Pagrindinis šių sintaksinių struktūrų elementas yra veiksma, kuris suteikia pagrindą vykti kitam veiksmui, reiškiantis žodis; jis gali būti reiškiamas asmenuojamąja veiksmažodžio forma, neasmenuojamąja veiksmažodžio forma arba veiksmažodiniu daiktavardžiu. Pasirinkta forma tam veiksmui reikšti lemia ir sintaksinės struktūros reikšmę. Konkurentus galima apibūdinti kaip pasakymą (dažniausiai šalutinio sakinio dėmenį) ir jo kondensatus (Župerka, 1982: 109–125; 1995: 40–52). Konkurenciją tarp šių sintaksinių struktūrų galima diferencijuoti: pirminė konkurencija vyksta tarp veiksma žyminčių formų, kuri iš jų labiausiai atitiks šnekos akto intenciją, o antrinė konkurencija vyksta tarp struktūrų, kurias gali sudaryti pasirinkta forma. Pavyzdžiui, pirminė konkurencija tarp pagrindinio žodžio konkurentų: *senatas pritaria, senatui pritarus, senato pritarimu*; antrinė konkurencija: *gavus senato pritarimą – senato pritarimu*.

Pirmaisia reikia aptarti semantinius šių sintaksinių struktūrų skirtumus. K. Župerka išskyrė tris pagrindines reikšmių priešpriešas, kurios būdingos prijungiamąjo sakinio dėmenims ir su jais konkuruojančioms vientisinio sakinio struktūroms. Tai – apibrėžtumas – neapibrėžtumas, dinamiškumas – statiškumas, agentiškas – deagentiškas (Župerka, 1982: 109–125). Pagal šias priešpriešas ir sintaksinių vienetų reikšmes pabandysime apibūdinti konkurentų skirtumus.

1. Sudėtinio sakinio dėmenyse pabrėžiama veiksma ir veikėjų reikšmė bei jų lygiavertiškumas. Sujungiamajame sakinyje aiški lygiaverčių veiksma seka: *Dekano kandidatūras iš Akademijoje dirbančių mokslininkų siūlo Rektorius* (plg. *Rektoriaus siūlymu*), *tvirtina Senatas* (LVA); *Ministro įsakymu paskelbus tarybos sudėtį, pirmininko kandidatūrą iš tarybos narių ne Universiteto mokslininkų teikia Universiteto rektorius* (plg. *rektoriaus teikimu*), *tvirtina ministras* (VDU); *Prorektorais skiriami asmenys, turintys mokslo laipsnius arba pedagoginius mokslo vardus, kurių kandidatūras siūlo rektorius* (plg. *rektoriaus siūlymu*) ir *tvirtina Senatas* (LMA).

2. Prijungiamajame sakinyje iškeliamas veiksma sekos santykis – sąlyga arba laikas, veikėjai ir veiksmai vienodai svarbūs: *Jeį raštiškai reikalauja ne mažiau kaip 1/3 Senato narių* (plg. *ne mažiau kaip 1/3 Senato narių raštišku reikalavimu*), *turi būti šaukiamas neeilinis posėdis* (VGTU); *Neeilinis Senato posėdis šaukiamas, kai to rei-*

kalauja ne mažiau kaip 1/3 Senato narių (plg. *ne mažiau kaip 1/3 Senato narių raštišku reikalavimu*) (KMU, KTU).

3. Padalyvinėje konstrukcijoje sumažėja veiksmo ir veikėjo svarba, jie yra šalutiniai, nors ir turi tiesioginės įtakos po jo einančiam veiksmui, konstrukcijos reikšmė nėra labai aiški, čia susipynusios laiko ir sąlygos reikšmės: *Visuotinis mokslininkų susirinkimas – tai Akademijos darbuotojų, turinčių mokslo laipsnius ar pedagoginius (mokslo) vardus, susirinkimas, kurį šaukia Senato pirmininkas, nusprendus Senatui* (plg. *Senato sprendimu*) arba raštu **pareikalavus 1/3 Akademijos mokslininkų** (plg. *1/3 Akademijos mokslininkų reikalavimu*) (VDA); *Nutarimas išgalioja pakartotinai pritarus 2/3 tarybos narių* (plg. *2/3 tarybos narių pritarimu*) (VDA); *Fakulteto taryba [...] dekanui pasiūlius* (plg. *dekanu siūlymu*) arba *tarybos iniciatyva atšaukia prodekanus* (VPU); *Į kitas Universiteto darbuotojų pareigas skiriama sudarant neterminuotas arba terminuotas darbo sutartis, o Senatui nutarus* (plg. *Senato nutarimu*), – *konkurso būdu pagal Senato nustatytą procedūrą* (LŽŪU).

4. Dalyvinė konstrukcija su veiksmožodiniu daiktavardžiu pabrėžia pagrindo veiksmui atlikti gavimo laiką, veiksmas yra šalutinis, nors sąlygoja pagrindinį veiksmą: *Universiteto Senatas, gavęs Vyriausybės leidimą* (plg. *Vyriausybės leidimu*), *atskiriems padaliniais gali įgyti juridinio asmens teises* (VDU); *Keisti Universiteto teritorijos ribas ar pastatų priklausomybę gali tik Vyriausybė, gavusi Universiteto senato sutikimą* (plg. *Universiteto senato sutikimu*) (ŠU); *Rektorius, gavęs Senato pritarimą* (plg. *Senato pritarimu*), *turi teisę pateikti ministrui prašymą pakeisti tarybos pirmininką* (LVA, VGTU).

5. Subjekto kilmininko ir veiksmožodinio daiktavardžio įnagininko konstrukcija reiškia pagrindinio veiksmo pagrindimą šalutiniu veiksmu, kurio rezultatas paprastai būna dokumento, žymimo veiksmožodiniu daiktavardžiu, sudarymas, šalutinis veiksmas yra statiškas, nes nurodomas tik jo pavadinimas, o su laiku jis nesiejamas: *Dekanas rektoriaus teikimu tvirtinamas Senate 4 metams* (VGTU); *Ne mažiau kaip trečdalis fakulteto tarybos narių raštišku siūlymu neeilinis tarybos posėdis kviečiamas ne vėliau kaip per 5 dienas nuo siūlymo įteikimo dienos* (LVA, VDU, VU); *Atskiri Universiteto padaliniai Senato leidimu gali įgyti juridinio asmens teises* (VU).

Kai reikia nurodyti neigiamą veiksmą, konkurentų eilę sudaro šalutinio sakinio dėmuo su neigiamu tariniu, padalyvinė žodžių grupė ir veiksmožodinis daiktavardis, šalia kurio turi būti neigiamą žymintys žodžiai – neigiamas tarinys arba prielinksnis *be*: *Jeigu rektorius nesutinka su Senato nutarimu arba per mėnesį nepaskelbia atitinkamo įsakymo, klausimas svarstomas Senate iš naujo* (VU) – *Nesutikus Senatui, teritorijos ribas ar pastatų priklausomybę gali keisti tik Lietuvos Respublikos Seimas* (KTU) – *Jeigu studentų atstovybės sutikimo nėra, drausminė nuobauda gali būti paskirta tik Senato sprendimu* (VPU) – *Universiteto darbuotojai, priimti į darbą konkurso būdu, negali būti atleisti iš pareigų nesibaigus kadencijai be Senato sutikimo* (KU). Pasakymai *Senato nepritarimu*, *Senato nesutikimu* yra neįmanomi, todėl šios struktūros negali konkuruoti su veiksmožodinio daiktavardžio ir veikėjo kilmininko junginiu.

Sujungiamieji sakiniai, tokie kaip *Dekaną kandidatūras iš Akademijoje dirbančių mokslininkų siūlo Rektorius, tvirtina Senatas* (LVA), šiai situacijai žymėti retai

Lentelė. Statistiniai tyrimo duomenys						
Struktūros	Sujungiamieji sakiniai	Prijungiamieji sakiniai	Padalyvinės konstrukcijos	Dalyvinės konstrukcijos	Dalyvinės konstrukcijos su subjekto kilmininku	Veiksmažodiniai daiktvardžiai su subjekto kilmininku
Pavartojimų skaičius	7	41	26	21	5	222
Pavartojimai %	2,18	12,73	8,08	6,52	1,55	68,94

tevartojami (tik 7 atvejai), kadangi juose veiksmai pateikiami kaip lygiaverčiai, o aptariamoje situacijoje svarbu nurodyti veikslių santykius.

Prijungiamųjų sakinių, pavyzdžiui, *Vyresni kaip 65 metų dėstytojai ir mokslo darbuotojai gali dirbti Universitete, jei Senatas pritaria, kad su jais būtų sudaryta terminuota darbo sutartis* (KTU, VGTU), pavartota 41 kartą, tačiau 14 šalutinių sakinio dėmenų turi neigiamos formos tarinį: *Jei Senatas nesutinka, teritorijos ribas ar pastatų priklausomybę gali keisti tik Seimas* (KMU; LVA; LTU); *Jeigu Senatas nepritaria tarybos išvadoms ir siūlymams dėl metinių pajamų ir išlaidų sąmatų bei jų įvykdymo ataskaitų, taryba juos svarsto pakartotinai* (VGTU; LVA). Prijungiamieji sakiniai yra patogūs šiai situacijai reikšti, nes nurodomi veiksmai ir veikėjai, jungtukas parodo aiškų veikslių santykį. Šios struktūros trūkumas – ilgoka raiška ir nepažymima pagrindo reikšmė.

Padalyvinės konstrukcijos, pavyzdžiui, *Universiteto rektorius: [...] dalį savo funkcijų Senatui pritarus gali perduoti prorektoriams* (VPU), pavartotos 26 kartus. Jų reikšmę galima įvairiai interpretuoti, todėl nelabai tinka dokumentams, kai siekiama aiškumo, tačiau patogios, kai to nereikia, nes yra palyginti trumpos.

Dalyvinė (padalyvinė) konstrukcija su veiksmažodiniu daiktavardžiu, pavyzdžiui, *Rektorius, gavęs Senato pritarimą, turi teisę pateikti ministrui prašymą pakeisti tarybos pirmininką* (LVA, VGTU), pavartota 21 kartą. Ja pabrėžiama tik viena reikšmė – pagrindo gavimo momentas, todėl tinka ne visuomet.

Neveikiamosios rūšies dalyvio ir subjekto kilmininko junginys *Senatas [...] tvirtina rektoriaus pasiūlytus prorektorius* (VDA) nepelnytai pamirštas, nors struktūra ir trumpa, ir aiški – pavartoti tik 5 sakiniai.

Dažniausiai vartojamas veiksmažodinis daiktavardis su subjekto kilmininku *Tokia sutartis Senato sprendimu gali būti sudaroma pakartotinai* (VGTU, ŠU, VPU); *Rektorius Senato pritarimu teikia ministrui prašymą pakeisti tarybos pirmininką* (LTU); *Prorektorius kandidatūras iš profesorius Rektoriaus teikimu tvirtina Senatas* (VDU); *Senato narį gali atšaukti dėstytojų ir mokslo darbuotojų konferencija 2/3 visų Senato narių siūlymu* (ŠU); *Universiteto dėstytojai Senato nutarimu kas 5 metai gali būti atleidžiami nuo pedagoginio darbo* (LTU); *Senatas visuotinio mokslininkų susirinkimo pavedimu priima Statutą arba jį keičia* (VDA); *Senato sutikimu ar kvietimu gali dalyvauti ir kiti asmenys* (KU). Sakinių su tokiais junginiais pavartota 222 (lentelė). Šioje struktūroje aiškiai pasakomi šalutinis veiksmas ir jo veikėjas, kurie žymimi

formomis, rodančiomis jų nepagrindinį vaidmenį. Junginio reikšmė neapibrėžta, susimaišiusios reikšmės dera ir prie plačios veiksmažodinio daiktavardžio reikšmės, struktūra kondensuoja laiko, sąlygos, pagrindimo, veiksmo pavadinimo ir dokumento rūšies reikšmes. Forma yra gana glausta. Dėl išvardytų priežasčių šis pasakymas yra patogus dokumentų kūrėjams, nes glausta kalbos priemone galima perteikti daug informacijos.

Šalia sintaksinės struktūros įsigalėjimo reikėtų pažymėti, kad žodis *teikimas*, būtent jo kilmininkas *teikimu*, užima vis tvirtesnes pozicijas statutuose, ypač dažnas šis dokumentų šampas 2000 metais parašytuose statutuose (ir apskritai dokumentuose). Jis nukonkuruoja kitus panašios leksinės reikšmės žodžius, tokius kaip *siūlymas*, *reikalavimas*, *pageidavimas*. Šių žodžių nelygią konkurenciją parodo ir statistiniai duomenys. Statutuose pavartota: *siūlymu* – 25, *reikalavimu* – 1, *pageidavimu* – 2, *teikimu* – 111 kartų. Pateikti vartosenos pavyzdžiai liudija, kad šie žodžiai gali vienas kitą pakeisti: *Fakulteto taryba atlieka šias funkcijas [...] dekanu siūlymu tvirtina ir atšaukia prodekanus (KTU) – Fakulteto taryba [...] dekanu teikimu tvirtina prodekanus (ŠU); Ne mažiau kaip 1/3 Senato narių siūlymu posėdis šaukiamas ne vėliau kaip per 10 dienų nuo siūlymo įteikimo pirmininkui (VDA) – Senato posėdžius pirmininkas kviečia savo iniciatyva, rektoriaus arba 1/3 narių teikimu ne vėliau kaip per 10 dienų nuo teikimo (KU) – Susirinkimas kviečiamas Senato iniciatyva arba ne mažiau kaip 1/3 Universiteto mokslininkų reikalavimu (KU).*

Svarbus (ir įdomus) argumentas, patvirtinantis vyraujančio konkurento įsigalėjimą, yra pavykę užfiksuoti redakciniai taisymai. Pavyzdžiui, Lietuvos veterinarijos akademijos statute, paskelbtame interneto puslapyje <http://www.lva.lt/Statutas.htm>, 2002 08 28 rasti šie konkurentai:

Kitomis kalbomis Senatui pritarus dėstoma, kai: 11.1 studijų programos siejamos su kita kalba...; Dalį savo funkcijų dekanas gali perduoti prodekanui, kurį fakulteto tarybai pritarus, dekanu teikimu tvirtina rektorius; Mokslo institutas rengia perspektyvinį 5 metų veiklos planą, kuris Senatui ir Akademijos Tarybai pritarus įtraukiamas į Akademijos plėtros perspektyvinį planą. Tuo tarpu „Valstybės žiniuose“ paskelbtame statute (2000, Nr. 90–2782) minėtos padalyvinės konstrukcijos pakeistos veiksmažodinio daiktavardžio su subjekto kilmininku junginiais: Kitomis kalbomis Senato pritarimu dėstoma, kai: 11.1 studijų programos siejamos su kita kalba; Dalį savo funkcijų dekanas gali perduoti prodekanui, kurį fakulteto tarybos pritarimu, dekanu teikimu tvirtina rektorius; Mokslo institutas rengia perspektyvinį 5 metų veiklos planą, kuris Senato ir Akademijos tarybos pritarimu įtraukiamas į Akademijos plėtros perspektyvinį planą. Taip atsitiko tikriausiai todėl, kad į interneto tinklapį buvo įdėtas pirminis statuto variantas, kuris vėliau prieš tvirtinimą Seime buvo redaguojamas. Šio redagavimo metu padalyvinės konstrukcijos ir buvo redaktorių pakeistos veiksmažodinio daiktavardžio junginiais. Dar vieną šios sintaksinių konkurentų eilės redakcinį taisymą pavyko užfiksuoti Kauno technologijos universiteto statute. 2001 06 13 Kauno technologijos universiteto interneto tinklapyje www.ktu.lt/lt/ktu/statutas.html paskelbtame statute buvo toks sakiny: Keisti Universitetui valstybės perduotų teritorijų ribas ar pastatų priklausomybę gali

Vyriausybė, gavusi Senato sutikimą, o Seimo patvirtintame statute (Valstybės žinios, 2001, Nr. 84–2921) atsirado kita konstrukcija: *Keisti Universitetui valstybės perduotų teritorijų ribas ar pastatų priklausomybę gali Vyriausybė Senato sutikimu*. Abiejuose statuteuose atlikti redakciniai taisymai yra kitų sintaksinių konkurentų keitimas vyraujančiu konkurentu – veiksmožodinio daiktavardžio junginiu su subjekto kilmininku.

1990–1995 metais rašytuose statuteuose galima rasti vieną kitą sakinį, rodantį, kad veiksmožodinio daiktavardžio junginys su subjekto kilmininku tuo metu dar nebuvo taip išgalėjęs dokumentuose: *Akademiją gali likviduoti arba jos veiklą nutraukti pagal Vyriausybės teikimą Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba* (VDA, 1992); vėlesniuose statuteuose ši konstrukcija jau nebeaptinkama kaip aptariamos konkurentų eilės elementas, šiais atvejais paprastai vartojamas vyraujantis konkurentas: *Universitetą Vyriausybės teikimu reorganizuoja ar likviduoja Seimas* (LŽŪU, VPU) arba dalyvinė konstrukcija su veiksmožodiniu daiktavardžiu: *Gavęs Vyriausybės leidimą, Universitetas gali steigti ir juridinio asmens teises turinčius padalinius, tarp jų ir mokslo institutus* (LTU). Neveikiamosios rūšies dalyvio ir subjekto kilmininko junginys *Fakulteto taryba [...] tvirtina iš fakulteto profesorių, docentų ar mokslo darbuotojų dekaną pasirinktus prodekanus* (VU); *Senatas [...] tvirtina rektorius siūlomus kandidatus prorektorius pareigoms* (LMA) nepelnytai pamirštas, nes struktūra ir trumpa, ir aiški. Visi 5 atvejai pavartoti statuteuose, rašytuose 1990–1995 metais. Galima teigti, kad šiuo metu šį junginį aptariamai situacijai žymėti nukonkuravo veiksmožodinio daiktavardžio su subjekto kilmininku junginys.

Kai tenka sakinyje du kartus iš eilės nurodyti dvi veiksmų poras, kurių pirma pagrindžia kita, neretai vengiama sudėti greta du veiksmožodinio daiktavardžio junginius su subjekto kilmininku, šalia šio junginio vartojamas ir jo konkurentas:

Rektorius teikimu, Senatui pritarus paprasta balsų dauguma, darbo sutartį su konkurso laimėtoju sudaro (nutraukia) sveikatos apsaugos ministras (KMU); *Pavarduotoją iš mokslininkų ar pripažintų menininkų, instituto tarybai pritarus, direktorius teikimu skiria rektorius* (VDU); *Prodekaną iš mokslininkų, fakulteto tarybai pritarus, dekaną teikimu skiria rektorius* (VDU).

Kadangi visos struktūros tipiškosiose situacijose gali viena kitą pakeisti, vadinasi, dokumentų kūrėjams nėra toks svarbus šių struktūrų semantinis skirtumas, svarbesnė struktūros forma, o būtent – glaustumas. Šioje konkurentų eilėje tai vienas iš svarbiausių veiksnių, sudariusių sąlygas subjekto kilmininko ir veiksmožodinio daiktavardžio konstrukcijai nukonkuruoti kitas sintaksines struktūras. Greta glaustumo reikia pažymėti ir dar vieną svarbią dokumentų kalbos ypatybę – jos statiškumą, kuriam reikšti vartojami daiktavardžiai, konstrukcijos su veiksmožodiniais daiktavardžiais dokumentų kalboje nukonkuruoja asmenuojamuosius veiksmožodžius ir tampa vyraujančios. Šią prielaidą paremia Vidos Žilinskienės (Žilinskienė, 2002: 106–116) pateikti žodžių formų vartojimo statistiniai duomenys, kuriais remiantis formuluojama išvada, kad lietuvių kalbos dalykinio stiliaus tekstuose dažniausia (45,27%) kalbos dalis – daiktavardis, o dažninio šio stiliaus žodyno dar gana didelio ir vidutinio dažnio zonose labai aiškiai vyrauja veiksmožodiniai abstraktai su priesagomis *-imas, -ymas*.

IŠVADOS

1. Dabartiniu metu dokumentų kalboje vykstanti aktyvi kalbos priemonių konkurencija yra šios kalbos atmainos standartizavimo etapas, kurį kitos kalbos perėjo gerokai anksčiau. Standartiškumas yra būdinga dokumentų kalbos ypatybė, todėl naujų šampų įsitvirtinimas dokumentuose vertintinas kaip teigiamas reiškinys.

2. Vyraujanti konkurentų eilės – šalutinio sakinio dėmuo (*kai, jei senatas pritaria*) – padalyvinė konstrukcija (*senatui pritarus*) – dalyvinė (padalyvinė) konstrukcija su veiksmažodiniu daiktavardžiu (*gavęs (gavus) senato pritarimą*) – veiksmažodinio daiktavardžio ir subjekto kilmininko junginys (*senato pritarimu*) – struktūra yra subjekto kilmininko junginys (*senato pritarimu*).

3. Šios struktūros įsigalėjimą ir vartimą šampų nulėmė dokumentų kalbai būdingų ypatybių derinys:

- a) formos glaustumas,
- b) reikšmių kondensavimas,
- c) specifinė dokumentams veiksmažodinio daiktavardžio reikšmė, nurodomas ne tik veiksmo pavadinimas, bet ir jo rezultato, t. y. dokumento, pavadinimas.

Gauta 2003 01 30

Literatūra

Dabartinės kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

M. Jelínek. Stylistické aspekty gramatické systému (gramatické dublety a konkurenty). *Stylistické studie*. Praha, 1974. T. II. P. 54.

V. Žilinskienė. Žodžių formų vartojimas lietuvių kalbos dalykinio ir publicistinio stilių duomenimis. *Lituanistica*. 2002. Nr. 1(49). P. 106–116.

K. Župerka. Vientisinio sakinio struktūros kaip sintaksiniai kondensatai. *Vientisinio sakinio semantika*. Vilnius, 1982. P. 109–125.

K. Župerka. *Kalbos priemonių konkurencija kaip lietuvių kalbos stilistikos objektas*. Šiauliai, 1995.

Šaltiniai

KMU – Kauno medicinos universiteto statutas (*Valstybės žinios*, 2000, 85–2589)

KTU – Kauno technologijos universiteto statutas (*Valstybės žinios*, 2001, 84–2921)

KU – Klaipėdos universiteto statutas (*Valstybės žinios*, 1995, 107–2401)

LKA – Lietuvos karo akademijos statutas (*Valstybės žinios*, 1999, 69–2196)

LKKA – Lietuvos kūno kultūros akademijos statutas (*Valstybės žinios*, 2000, 90–2783)

LMA – Lietuvos muzikos akademijos statutas (*Valstybės žinios*, 1995, 97–2169)

LTU – Lietuvos teisės universiteto statutas (*Valstybės žinios*, 2000, 89–2758)

LVA – Lietuvos veterinarijos akademijos statutas (*Valstybės žinios*, 2000, 90–2782)

LŽŪU – Lietuvos žemės ūkio universiteto statutas (*Valstybės žinios*, 2000, 90–2784)

ŠU – Šiaulių universiteto statutas (*Valstybės žinios*, 2000, 85–2588)

VDA – Vilniaus dailės akademijos statutas (*Valstybės žinios*, 1992, 25–734)

VDU – Vytauto Didžiojo universiteto statutas (*Valstybės žinios*, 2000, 92–2890)

VG TU – Vilniaus Gedimino technikos universiteto statusas (*Valstybės žinios*, 2000, 89–2756)

VPU – Vilniaus pedagoginio universiteto statusas (*Valstybės žinios*, 2000, 94–2924)

VU – Vilniaus universiteto statusas (*Valstybės žinios*, 1990, 18–468)

Rasuolė Vladarskienė

COMPETITION OF SYNTACTIC CONSTRUCTIONS IN THE LANGUAGE OF DOCUMENTS

S u m m a r y

The aim of the work was to show how the principle of the competition of language means acts in the language of documents. The following lines of syntactic competitors have been chosen: subordinate clause component (*kai, jei senatas pritaria*) – verbal adverb construction (*senatui pritarus*) – participle (verbal adverb) construction with a verbal noun (*gavęs (gavus) senato pritarimą*) – combination of a verbal noun and subject genitive case (*senato pritarimu*). The meanings of these competitive elements are slightly different, but each of them can be chosen to define a typical situation where two actions are being identified: one action is followed by another action and gives a background for the second action to be taken. The statutes of 15 universities and academies have been compared. Based on the summarized statistical data and an analysis of semantic differences it was concluded that the predominant structure of the competitors studied is a combination of verbal noun and subject genitive case (*senato pritarimu*). The dominance of this structure was determined by a combination of features specific to the language of documents: conciseness of form, condensed meaning, the meaning of a verbal noun specific to the documents, which determines not only the name of the action, but also the name of its result, *i. e.* the name of a document.